

Tribine

ULOGA KATOLIČKE CRKVE U RAZVOJU HRVATSKOG ŠKOLSTVA

Ivan Marijanović

Hrvatska akademija odgojnih znanosti, Katolički bogoslovni fakultet, Filozofski fakultet - Pedagogijske znanosti, Katehetski salezijanski centar i Hrvatski školski muzej organizirali su 17. i 18. prosinca 1992. u Zagrebu simpozij "ULOGA KATOLIČKE CRKVE U RAZVOJU HRVATSKOG ŠKOLSTVA". Simpozij, održan pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske, imao je svrhu sagledati ulogu Crkve i njen doprinos hrvatskoj kulturi i prosvjeti, prisjećajući se važnijih datuma i ustanova koje su se posebno istakle na tom području, te na temelju povijesnog uvida otkriti nove perspektive u sadašnjoj duhovnoj obnovi Hrvatske, koja je, ne samo ratnim razaranjima posljednjih godina, nego i nasilnim procesima dekristijanizacije i ateizacije posljednjih desetljeća, duhovno osiromašena i katkad devastirana, gubeći time bitne značajke svog duhovnog identiteta. Zato je simpozij osim "spomeničkog" karaktera imao i kreativni "programski", ukoliko je kulturne i kulturološke, narodnosne i vjerske elemente htio ponuditi kao sintezu za bržu i uspješniju obnovu hrvatskog duha i kulture. Pa i sama činjenica da je simpozij održan u bivšoj gimnaziji ss. Milosrdnica, koje su nakon rata izbačene iz svoje kuće i škole, a sada se eto barem "simbolično" vraćaju, govori o promjeni koja naznačuje bolja vremena nade i suradnje.

Teme simpozija zahvatile su kulturnu vertikalu i kontinuitet od prvih početaka

našeg školstva, uključenog u općecrkvena događanja, te horizontalnu razgranatost sve do kapilarne prisutnosti raznih crkvenih redova u konkretnom kulturno-prosvjetnom radu u narodu.

Svojom prisutnošću, blagoslovom i riječju uzoriti kardinal Franjo Kuharić oduševio je slušatelje mirnom, mudrom i dubokom porukom o cjelovitosti odgoja i dostojanstvu čovjeka. Govoreći o Crkvi kao o trinaeststoljetnoj odgojnoj prisutnosti u hrvatskom narodu, kardinal je istaknuo da Crkva naviješta "vječnu istinu o Bogu i vječnu istinu o čovjeku". A prilike i strašna iskustva koja proživljavamo navode nas da se pitamo kakvu istinu i kakvu sliku čovjeka nudimo u školi i odgoju.

"Da bismo uopće mogli govoriti o odgoju čovjeka - naglašava kardinal - moramo imati odgovor na pitanje tko je čovjek... Materijalizam je u svojoj viziji svijeta, u tumačenju čovjeka, zanijekao bit čovjeka. Izbačena je srž, a ostala je samo ljuska. A srž tog ljudskog bića nije težina tijela, ni kemijski sastav, nego duh. Baš taj duh koji je kod čovjeka nositelj savjesti i svih spoznaja i svih znanja, baš taj duh je zanijevan kao stvarnost. A odgoj koji zanijeva srž čovjeka, koji odbacuje njegovu bit, ne može biti cjelovit."

Čovjek koji je prošao kroz materijalistički odgoj - veli dalje kardinal - osakaćen je. "On je duhovni invalid, kulturni analfabet, ne poznaje povijest u svim dimenzijama zbivanja, ni svoju vlastitu povijest, i ne zna smisao svoga vlastitog života. Jer bit ljudske egzistencije predstavlja temeljni odnos čovjeka prema Bogu. Nema odgoja bez cjelovita shvaćanja čovjeka u svim njegovim dimenzijama, mogućnostima i, konačno, njegovom usmjerenju prema apsolutnome, prema vječnome. A to je Objava." Kardinal je istaknuo da su obitelj, škola i Crkva, kao najvažniji subjekti odgoja, nasilno rastavljeni i suprotstavljeni, pa je zato i odgoj bio nepotpun, krivo usmjeren ili je potpuno izostao. Duhovna obnova treba opet uspostaviti narušeno jedinstvo odgojnih čimbenika.

"Crkva je kroz 13 stoljeća ove naše hrvatske povijesti bila prisutna u odgoju. I

uvijek je prenosila istu vijest, istu riječ, staru ali uvijek suvremenu jer je istinita, i jer je u njoj sadržana vizija svih odnosa: čovjeka prema čovjeku, čovjeka prema Bogu, naroda prema narodu, zajednice prema zajednici, odnosno obitelji. Sve je objavljeno u Rijeci koja je tijelom postala. Zato je to vječna istina. A škola i odgoj trebaju težiti ne samo za velikim ljudskim dostignućima i mudrošću, nego i za vječnom istinom" - naglasio je kardinal.

Uvodno predavanje imao je dr. Marko Pranjic pod naslovom "Uloga Katoličke crkve u stvaranju zapadnoeuropskog školstva". U iscrpnoj i dokumentiranoj studiji autor je dao povijesno-longitudinalni presjek od prvih zametaka crkvenog školstva do stvaranja prvih sveučilišta početkom trinaestog stoljeća. Školstvo kao posebno i povlašteno područje crkvene djelatnosti nastaje iz skrbi Crkve za kvalitetu međuljudskih i kršćanskih odnosa njezinih članova. Crkva, i sama nastala u vremenu razvijenog antičkog školstva, služi se njime i prihvaća dotadašnja dostignuća, ali im udahnjuje svoj stil sukladan općim ciljevima nove vjerničke zajednice. Živeći u zagrljaju s postojećim kulturama, Crkva ih oplemenjuje novošću Kristova evanđelja. Živi svjedoci i sami pišu izvješća ili pobudnice za život zajednice, a nove članove se "uvodi", poučava i "školuje" u najvažnijim istinama "nove" vjere. Prvo sustavno kršćansko poučavanje odvija se u liturgijskim zajednicama, obično uz slavlje euharistije. Aleksandrijska škola - Klement a posebno Origen (2. i 3. st.) - kritički proučavaju tekstove Svetog pisma i tako razvijaju filološku i alegorijsku metodu, kao novi oblik proučavanja i poučavanja. "Didaktička koncepcija ove prve crkvene škole - veli Pranjic - nije se u bitnome razlikovala od tada važeće didaktike grčko-rimskih škola, a Klementova i Origenova filozofija išle su za sintezom, za pomirljivošću klasike s novim, kršćanskim nazorom. Tumačenje pak Svetog pisma kroz prizmu simbolike veliki je dobitak za kršćansku misao."

Nešto kasnije nastaje i Antiohijska škola, koja u tumačenje svetog teksta uvodi "teoriju", to jest "drugu razinu čitanja". Na-

kon Milanskog edikta 313. kršćanstvo stječe slobodu i pravo javnosti, a kršćanska pouka postaje sustavna škola s jasno određenim ciljevima, metodom, trajanjem, provjerom. Istodobno postoji ustanova "katekumenata" kojoj je osnovni cilj uvođenje u kršćanska otajstva i vjerske istine. S vremenom to postaje zahtjevan studij i ozbiljna praksa provjere i provedbe u životu, a uz učitelja profilira se i lik "kuma", jamca, mentora i pomoćnika u prihvaćanju i življenju vjere. Ta osoba je povjerenik zajednice, uzorna života. Nakon uspješne "škole života" kandidati postaju izabrani, "electi", i neposredno se pripremaju za sakramente krštenja i potvrde, po kojima postižu kršćansku zrelost. Ova praksa katekumenata doživljava svoje zlatno razdoblje u trećem i prvoj polovici četvrtog stoljeća, a tada njegovu ulogu postupno preuzima obitelj, koja sve više živi u kršćanskom ozračju.

"Rani srednji vijek - ističe dalje Pranjic - sve više osjeća potrebu za napretkom ne samo na duhovnom području... nego želi dublje zahvaćati u tajnovitost prirode, one nadohvat čovjeku, ali i one koja je smještena u obzorja svemira. Filozofsko naslijeđe prihvaćeno iz grčke kulture postupno stječe nove obrise... Stvaraju se nova žarišta što će, bilo na Istoku, bilo na Zapadu Europe biti kolijevke nove kulture, one kršćanske. To je vrijeme osnivanja crkvenih redova." Među osnivačima najsnažnije osobnosti su sv. Bazilije na Istoku i sv. Benedikt na Zapadu. Od tih začetnika redovničkog života potječu i "pravila" koja njihove zajednice provode u život, a mnoge su kasnije reformirane na temelju tih pravila, ili se njima nadahnjuju. Osnivaju se samostanske škole, muške i ženske, djeca se poučavaju u čitanju i pisanju, računanju i pjevanju, te u onim stvarima kojima će se kasnije baviti. U tim školama preporučuje se disciplina i razbor, izbjegavanje kazne, poštivanje djeteta.

"Gledano kroz prizmu školstva... samostani posjeduju prostore koji se u to vrijeme nazivaju auditoria, a nešto kasnije jednostavno scholae." Upotrebljavaju se razni materijali za pisanje, razne sprave i tehnike,

koje olakšavaju učenje, a u čitanju se redovito počinje od Psalterija. Neki samostani u to vrijeme uvode i prve ispite da bi se kontrolirao napredak učenika. Od 6. do 8. stoljeća nema jasne distinkcije između osnovne i srednjoškolske izobrazbe. Uz osnovne tekstove i priručnike proučavaju se i klasični tekstovi promatrani u kršćanskoj perspektivi, a nastaju i nove filozofske i teološke sinteze. Od 9. do 12. st. školstvo se toliko "pluraliziralo" da su svaka veća opatija ili samostan imali neki "svoj sustav, svoja načela, svoju tradiciju, svoju didaktiku odnosno metodiku, svoju Regulu na koju su se pozivali i koju su promicali primjenjujući je u konkretnoj situaciji, povijesnoj, društvenoj, ambijentalnoj." To je imalo pozitivnih učinaka, jer su se kristalizirali samo oni kriteriji koji su mogli pobijediti u konkurenciji. Osim toga osigurani su prostori za lokalno i specifično.

Pranjić zaključuje prikaz ovog razdoblja općom tvrdnjom: "Kroz četiri stoljeća (9-12) interes za školstvo je rastao, a kulturne su se perspektive širile, što će na koncu, u 13. stoljeću, omogućiti neslućen razvoj skolastičke filozofije. Tijekom nekoliko stoljeća, benediktinske opatije su bile avangarda kulturnog progressa te su na taj način uvelike zadužile nadolazeću civilizaciju omogućavajući joj pristup antičkoj i kršćanskoj klasici, spašavajući svojim marom, putem prijepisa, najvrednija djela. U unutarnjem ustrojstvu školstva svaka je opatija nastojala prilagoditi vlastiti školski stil novim izazovima, ali i stavovima pojedinih redovničkih ili općecrkvenih sabora." Uz prijašnje klasične predmete sve više se proučavaju prirodne znanosti, umjetnost, graditeljstvo, "humanitetes".

"Crkva nije izmislila školu jer je u trenutku svoga nastajanja zatekla jedan oblik školstva, ali je - nadahnjivana evanđeoskim vrednotama i vođena snagom božanske ljubavi prema čovjeku - stvorila svoju školu, svoju civilizaciju i svoju kulturu, koje - ne odbacujući pozitivne zasade čovječanstva, ponajviše grčkoga i rimskoga - nastavljaju oplemenjivati ljudski rod, odgajati njegov um i srce da bi bio što sličniji onome iz čijih je ruku i izišao i na čiju je sliku i stvo-

ren. Zato je neopravdano strahovati pred njenim povratkom onome što je njeno, što je ona stvarala i njegovala kako bi mogla služiti čovječanstvu." -završio je svoje iscrpno predavanje dr. Pranjić.

Kao logični nastavak Pranjićeva općepovijesnog pregleda i njegovu primjenu na naš hrvatski prostor dr. Nedjeljko Kujundžić je iznio malo poznatu tezu o "hrvatskom učilištu" u Rižinicama, na Trpimirovu dvoru, polovicom devetog stoljeća. "Suvremeno europsko školstvo, racionalno gospodarstvo i jedinstveni europski jezik, sve to inauguriraju benediktinci. Oni navješćuju demokratizaciju obrazovanja, jer su, polazeći od kršćanskog aksioma da su svi ljudi djeca Božja, omogućili svakome građaninu školovanje. Nadvladavaju antičku odioznost prema radu, a geslom "ora et labora" sintetiziraju rad i molitvu kao dva komplementarna načina života. Benediktinci su tvorci prve europske sinteze, koja je omogućila Europi da postane voditeljicom cijelog čovječanstva, a njihova dostignuća vrijedna poštovanja za razvoj cijelog europskog školstva."

Kujundžić dalje navodi kako je "na poziv kneza Trpimira u Hrvatsku došao benediktinac Gotschalk Saksonski, koji je bio tvorac poznate 'scholae palatinae' na dvoru Karla Velikog, te odmah po dolasku sugerirao Trpimiru da i na hrvatskom dvoru izgradi jedno takvo učilište." To je i zabilježeno u "Trpimirovoj povelji" 852. godine.

"Za cjelokupnu hrvatsku povijest", tvrdi Kujundžić, "ovo je bitni moment, jer je time dokazano da su Hrvati već 852. godine ovladali latiničkim pismom, bili u zapadnom savezu kao kršćani i imali svoje crkve i škole. U toj se školi poučavao trivij (gramatika, retorika i logika), crkveno pjevanje i radne vještine. Ta škola je imala i svoj skriptorij, knjižnicu, (ogledne) radionice."

Budući da su benediktinci diljem Hrvatske otvorili stotinjak škola po svojim samostanima, "očito je da su oni narisali glavne smjernice hrvatskog školstva za iduća stoljeća". Benediktinci - zaključuje Kujundžić - ulaze u povijest hrvatske pedagogije i školstva kao prva i vrlo značajna

družba, jer su njegovali i razvijali sve oblike ondašnje kulture, pišući latinicom (latinska književnost) i glagoljicom (hrvatska književnost).

Dr. Juraj Kolarić, dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u svom je izlaganju posebno analizirao kajkavske molitvenike i istaknuo njihovu ulogu u odgoju i obrazovanju hrvatskog kajkavskog puka. Oni su izvršili velik utjecaj, budući da su ti molitvenici bili "prvi udžbenici, leksikoni i enciklopedije, jer su se u njima nalazili sadržaji koji su vjernicima kazivali kako valja živjeti u skladu s voljom Božjom, zakonima prirode i ljudskog društva". U tim malim knjigama kao "priručnicima za smjeren i pošten život čovjeka, bilo je zapisano gotovo sve što je ljudima bilo od koristi. Uz molitve tu su bili i podaci o godišnjim dobima, radovima u polju, odnosima u obitelji, vjerske svečanosti i blagdani, pjesme koje su se pjevale u crkvi ili učile napamet. Jednom riječju molitvenici su bili životna knjiga svakoga katolika, koja je pratila čovjeka od rođenja do smrti, pa je zato i razumljiv običaj da su uz pokojnika stavljali njegov molitvenik koji je bio sastavni dio njegova identiteta na zemlji." No, time se, nažalost, izgubio velik broj tih knjiga.

Iscrpno i sustavno izlaganje o dominikancima u Hrvatskoj održao je mladi "bijeli fratar" Petar M. Radelj, koji je naglasio "neprocjenjivu ulogu Reda braće propovjednika. Red je konstituiran 1216. po uzoru na sveučilišne korporacije, čiji se članovi opredjeljuju za intelektualni rad i permanentni studij. Od početka dominikansko zakonodavstvo propisuje da svaki samostan mora imati svoju školu." Nastavni plan obuhvaćao je najprije studij "slobodnih umijeća", a zatim filozofije. Ove "humaniores litterae" preduvjet su za upis daljnjih, teoloških studija - "diviniores litterae".

Zadivljujuće je kako su brzo i kako duboko "bijeli fratri" pustili korijenje u biću hrvatskog naroda, kojemu uz Božju riječ propovijedanjem nose i ljudsku mudrost i prosvjetu školstvom koje neobično cijene i njeguju. Svjedoče o tome brojne škole uz njihove samostane: Dubrovnik 1225, Nin

1228, Čazma oko 1228, Vrhbosna 1233, Dubica oko 1235, Zagreb prije 1241, Virovitica 1242, Zadar 1244, Split prije 1245, Pag oko 1250, Ulcinj oko 1258, Trogir 1265, Kotor i Bihać 1266, Skradin 1270, Požega prije 1303, Marča oko 1303, Hvar prije 1312, Gorjani kod Đakova prije 1343, Šibenik 1346, Senj 1378, Rab, Osor i Krk 1380, Ugljan 1426, Čiovo kod Trogira 1432, Gruž 1437, Bol na Braču 1462, Rijeka 1477, Modruš prije 1479, Korčula 1480, Stari Grad 1481, Lopud 1482. i još drugih tridesetak. Iz tih škola srednjega ranga (samostanske škole) razvijaju se više škole "studium solemne" u Zadru (1396) i Dubrovniku (1487), a iz njih pak visoka škola, "studium generale", tj. prvo hrvatsko sveučilište u Zadru (s dva fakulteta: filozofski 3 godine i teološki 6 godina). Sveučilište djeluje od 1495. do 1806. kada ga zaposjedaju francuske vojne vlasti. Godinu kasnije ga službenim dekretom dokida pokrajinsko nadleštvo, a njegova dobra dodjeljuje državnoj komori.

Ovaj zadarski "studium generale" znatno pomiče u prošlost početke visokog školstva u hrvatskim krajevima - zaključuje P. M. Radelj. Trebalo bi, međutim, osvijetliti odnos ovog učilišta i onog o kojem je govorio dr. Kujundžić.

Brojni su hrvatski dominikanci predavali po raznim europskim sveučilištima: Herman Dalmatinac koji je preveo K'uran na latinski i upoznao Europu s fenomenom islama, Pavao Dalmatinac profesor u Bologni, zatim Juraj iz Slavonije, Ivan Stojković, Martin Berek, Petar Gučetić - svi profesori na Sorbonni u Parizu. Za razvoj hrvatskog školstva posebno je važan zagrebački biskup Augustin Kažotić koji je osnovao katedralnu školu (nastojeći u njoj pružiti jednake uvjete svim studentima, brinući se posebno o siromašnima), poboljšao higijenske i zdravstvene uvjete u svojoj biskupiji, razvio posebnu socijalnu i pastoralnu skrb, te se istaknuo kao vrstan pedagog.

Nedugo nakon dominikanaca u Hrvatsku dolaze i franjevci (red osnovan 1241, a u Zagrebu od 1283). Njihovo bogato i plodno djelovanje u hrvatskim krajevi-

ma (opservanti, konventualci, kapucini, trećoreci) prikazao je dr. Vicko Kapitanović. Za razliku od dominikanaca kao "učenog reda", franjevci kao "siromašni Red male braće" njeguju jednostavnost i siromaštvo u neposrednom susretu s najširim slojevima hrvatskog puka u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Cijene i njeguju rad, propovijedaju riječju, molitvom i životom, podižu moral narodu posebno za turskih osvajanja, a katkad i sami vode borbe (L. Ibršimović). Skupljaju narodno blago (F. Grabovac, A. Kačić-Miošić), bave se odgojem puka (naši prvi "andragozi"). Stekli su velik autoritet i bili štovani u hrvatskom narodu kao narodni učitelji i prosvjetitelji (G. Martić) i njegovi branitelji pred raznim neprijateljima, a ponajviše turskom silom - istaknuo je dr. Kapitanović.

O pavlinima i njihovu doprinosu hrvatskom školstvu i kulturi govorio je dr. Ante Sekulić. Taj crkveni red je od 1244. podizao samostane i uz njih škole, a najpoznatiji su bili Lepoglava i Remete kod Zagreba. Lepoglava je tri stoljeća bila središte duhovne kulture u sjevernoj Hrvatskoj. Tu se uz filozofiju i teologiju razvijaju različite znanosti: jezikoslovlje, povijest, medicina, te umjetnost i graditeljstvo, posebno barokno. U Lepoglavskom samostanu je 1503. otvorena gimnazija, a iz nje je 1674. izrasla viša škola koja je mogla podjeljivati akademske naslove. Međutim, ta "plodonosna i djelotvorna kulturno-prosvjetna djelatnost reda sv. Pavla bila je u nas naglo prekinuta, kada su 1786. godine odlukom kralja i cara Josipa II. raspušteni svi samostani u Hrvatskoj" - zaključio je dr. Sekulić.

Ogroman doprinos hrvatskom školstvu i prosvjeti dali su isusovci, o kojima je referirao dr. Mijo Korade. Oni su od 1607. u Hrvatskoj otvorili više samostana sa školama: Zagreb, Varaždin, Rijeka, Petrovaradin, Požega, Split, Zadar... Uz zagrebačku srednju školu isusovci otvaraju i višu koja se zove "Akademija znanosti". Uvodno predavanje održano 6. studenoga 1662. u toj ustanovi neki povjesničari hrvatskog školstva uzimaju kao dan početka visokoškolske ili sveučilišne nastave u Zagrebu. Sličnu akademiju u 19. stoljeću isusovci ot-

varaju u Travniku, a nedavno je u Zagrebu iz Instituta nastao Filozofski fakultet.

Isusovački "ratio studiorum" (temeljen na onom I. Lojole iz 1591) bio je čvrst temelj školskog sustava, "poučavanja bez neuspjeha". U konviktima (domovima) se učilo, radilo i živjelo prema strogim pravilima u molitvi, studiju, vladanju, blagovanju, gajeći otmjenost, dostojanstvo, čistoću i točnost. "Isusovci su zajedno s pavlinima - naglasio je dr. Korade - zaslužni za to da je Hrvatska zarana ušla u svijet visokog školstva, te aktivno sudjelovala u stvaranju nove Europe na znanstvenom i pedagoškom području."

Nakon prikaza zaslužnih crkvenih redova s bogatom prošlošću i dubokom ukorijenjenošću u hrvatskom narodu Ivan Marijanović je iznio kratku sintezu "salezijanske odgojne doktrine". Sv. Ivan Bosco (1815 - 1888) osnovao je salezijance 1859. godine u Torinu sa svrhom da "žive djelatnu ljubav prema bližnjemu" tj. da se "posvete odgoju siromašne i napuštene mladeži". Tipičan oblik salezijanskog odgojnog rada jest oratorij, odgojna paradigma koja je za mlade "dom koji prihvaća, župa koja evangelizira, škola koja priprema za život i dvorište za prijateljski susret u radosti" (Konst., čl. 40). U tom oratoriju, koji zaokuplja mlade raznim aktivnostima, djeluje i pjevački zbor, limena glazba, kino i kazalište, razne športske sekcije, te drugi oblici mladenačkog druženja i rada.

Salezijanci dolaze u hrvatske krajeve: Rovinj 1913, Rijeku 1818, Zagreb 1922, Split 1936, Donji Miholjac 1940, Dioš kod Daruvara, Zadar, ali je njihov rad nasilno prekinut poslije rata, a svi odgojni domovi i kuće u kojima su radili s mladima oduzeti. Da bi preživjeli, prihvaćaju župe kao jedino pravno ustrojstvo što ga je priznala "nova vlast". Kad su se prilike počele stabilizirati, pokreću nove tipove rada od kojih su možda najznačajnije "ljetne kolonije" na otoku Prviću, kroz koje je prošlo oko 4.000 mladih, i Katehetski salezijanski centar, koji se bavi znanstvenim istraživanjem i izdavačkom djelatnošću, podarivši našem čitateljstvu, u desetak nizova, više od 500.000 primjeraka knjiga pedagoškog, katehetskog,

propovjedničkog i općeprosvjernog karaktera. Salezijanci imaju i svoju gimnaziju s pravom javnosti kroz koju je prošlo oko 1.000 učenika, a na njoj je predavalo šezdesetak profesora.

Život i rad salezijanaca s pravom se identificira s njihovim "stilom", "metodom", "sustavom", koji se zove "preventivni sustav". Svoje ime duguje originalnom pristupu kojim odgajatelj susreće odgajnika u odgojnom procesu. U preventivnom sustavu se nastoji "zadobiti srce" mladoga čovjeka i pomoći mu da sam ostvari ciljeve koje je izabrao. U svom djelcu "Preventivni sustav u odgoju omladine" don Bosco izriče bit ovog sustava. "Ovaj se sustav sav temelji na razumu, vjeri i ljubaznosti. Stoga isključuje svaku nasilnu kaznu i nastoji odstraniti čak i lake kazne." Primjena ovog sustava potpuno se oslanja na riječi svetoga Pavla koji kaže: "Ljubav je velikodušna, dobrostiva je ljubav... sve pokriva, sve vjeruje, svemu se nada, sve podnosi." Zato "neka se odgajanicima dade obilna sloboda da skaču, trče, galame, do mile volje. Tjelovježba, glazba, deklamiranje, kazalište, šetnje jesu vrlo uspješna sredstva za postizanje discipline, unapređenje moralnosti i zdravlja. Neka se pazi samo da predmet zabave, osobe koje nastupaju te razgovori ne budu za osudu. Činite sve što želite, govorio je veliki prijatelj omladine sv. Filip Neri, meni je dovoljno da ne griješite."

U Pismu iz Rima 1884. ukratko izriče bit preventivnog sustava jednom rečenicom: "Da mladići ne samo budu ljubljani nego da oni sami upoznaju da su ljubljani." Taj don Boscov pedagoški "Credo" može se sažeti u nekoliko izričaja koji tvore bitne koordinate njegova projekta:

1. primat duhovnog, religioznog, koje ne poništava druge vidove osobnosti i odgoja, nego ih čuva od površnosti,
2. prednost siromašnoj, napuštenoj ugroženoj mladeži,
3. cjelovitost odgojnog djelovanja koje teži ponuditi odgajanicima sve što im je potrebno da bi živjeli puninom ljudskog i kršćanskog života,
4. kršćanski humanizam,
5. djelatnici su svi koji uviđaju važnost

rad za mlade, crkvene i laičke, državne i privatne strukture, osobe i ustanove.

Za don Bosca je mlad čovjek - sveta zbilja (*Res sacra homo, adolescens*). On cijeni volju, slobodu i milost. Odlikuje se odgajalačkim optimizmom i "općim pedagogizmom". Njegova "teorija" niče iz prakse, "pedagogija" je stalno u funkciji operativnog projekta, tj. kršćanske vizije čovjeka. Njegova je lozinka odgoj "dobrih kršćana i poštenih građana, korisnih vjeri, obitelji, domovini". Dobro odgojena mladež je jamstvo bolje sutrašnjice i kršćanske obnove društva.

Iako hrvatski salezijanci u usporedbi s drugim redovima zaslužnim za hrvatsko školstvo, prosvjetu i kulturu, zauzimaju jedno od "skromnih" mjesta, ipak do sada su dali ono što je specifično njihovo. Pa ako nemaju "zaslužne" prošlosti, ne može im se oduzeti nada u budućnost.

Bogatu lepezu ženskih redova i njihovih aktivnosti, s posebnim osvrtom na odgojno-prosvjetno djelovanje, iznijela je s. Natalija Palac. Ženski redovi djeluju usporedo s muškima već od svog osnutka. Tako se na odgojno-prosvjetnom i kulturno-umjetničkom području ističu benediktinke, klarise, uršulinke, bazilijanke, karmelićanke, dominikanke, milosrdnice, franjevke, služavke malog Isusa, kćeri Božje ljubavi, klanjateljice Krvi Kristove i brojne druge. One unapređuju znanost, umjetnost, duhovni život. Promiču i izgrađuju humanije odnose i bolje uvjete života posebno ženske mladeži. Naglašavaju individualitet, stvaralaštvo, komunikaciju. Podižu odgojne zavode, radionice, bolnice, prihvatilišta, vrtiće, škole. Jedna od tih škola je i Ženska realna gimnazija u Savskoj u Zagrebu, koja je udomila i ovaj simpozij, a sagrađena je 1937. da pod geslom "Pro Deo et Patria", djeluje na dobrobit ženske mladeži.

Uz prikaz rada crkvenih redova razmotren je i njihov doprinos pedagogiji, didaktici i metodici. Tako je dr. Ante Bežen u svom prilogu analizirao sličnosti i razlike između katehetske i svjetovne metodike. On je naglasio da je "katehetska pouka odgojno-obrazovni čin, odnosno proces spoznaje i življenja djelotvorne vjere". Bit-

no je određuje shvaćanje da je vjera prvenstveno dar Božji, ali i plod čovjekova slobodnog opredjeljenja. A kateheza treba pomoći da dođe do tog susreta Boga i čovjeka. Budući da "vjera podrazumijeva i poseban tip mišljenja i doživljavanja, koji nije samo filozofski, znanstveni ili umjetnički, iako u sebi ima nešto od svih tih spoznajnih sustava, kateheza nužno ima i vlastitu metodiku. Bežen naglašava da suvremena katehetska metodika inauguirana II. vatikanskim koncilom ističe induktivni način mišljenja, pluralizam civilizacija, multikulturalizam te dinamizam u pristupu socijalnim, psihološkim i odgojnim pojavama. Suvremena kateheza ima razrađene programe, definirane ciljeve, didaktičke tekstove, priručnike i pomagala.

Pregled bogate hrvatske pedagoške literature, udžbenika, priručnika, katekizama i periodike dao je Ivan Vavra. On je istaknuo da je "uza sve mijene njihova karaktera, sadržaja, opsega i učestalosti pojavljivanja, njihov kontinuitet moguće pratiti više od četiti stoljeća: od *Psaltira* (1528) i *Zrcala* (1530) Šimuna Kožičića, ili pak Komulovićeva *Nauka krstjanskoga za narod slovinjski* (1582. što neki smatraju prvim izvornim hrvatskim katekizmom), pa do *Religijsko-pedagoškog katehetskog leksikona* (prir. M. Pranjić), kapitalnog djela naše suvremenosti".

U tom razdoblju, a napose u 18. i 19. stoljeću, katekizamska literatura, i kao sredstvo kateheze i kao književna vrsta, "oblikovala je vjeru i kulturu u Hrvata, način mišljenja i ponašanja". Ona je nudila ne samo religijski nego i kulturni model. Zato bi trebalo, zalaže se Vavra, "ne samo u kontekstu rasprave o ulozi Katoličke crkve u razvoju hrvatskoga školstva, nego i u hrvatskoj pedagoškoj, književnoj i kulturno-povijesnoj historiografiji poticati raspravu o kompleksu tema vezanih za onaj književni korpus što ga obično nazivamo udžbenicima i priručnicima kršćanskoga nauka". Treba dakle "izraditi kritičku inventuru izvora i radova o katekizamskoj literaturi, koja uključuje kontestualizaciju (sinkronijsku i dijakronijsku) i komparativno uspostavljanje sveza i njihovih recepcija. Ti-

me bismo bolje shvatili katehetske priručnike niza autora od Ilijaševića, Novotnog, Balenovića, Hefflera, do suvremenih metodičara vjerskog odgoja, a time bismo ujedno dali doprinos razvitku hrvatske katehetske misli."

Nakon pregleda "crkvenih" redova i njihova doprinosa hrvatskoj prosvjeti i kulturi slijedio je pregled doprinosa "crvenih" redova potiranju te kulture. Tako je nadahnuo i uvjerljivo, s filozofskog, ideološkog i političkog gledišta, dr. Josip Marinković analizirao razdoblje poslijeratne "bezbožne škole". Ta je škola oblikovala pedagošku svijest sredstvima "bojovnog ateizma", koji je počivao na "autoritetu kvaziznanosti, proganjanju, vrijeđanju i kažnjavanju onih koji su u svojoj intimi nosili nježnu iskru vjere". To je splet političke, društvene i prosvjetne vlasti koja je nastojala "ovladati svijesću ljudi, potiranjem čovjekova odnosa prema Bogu". Zahtjevi koje je "pedagoška literatura" postavljala učiteljima i "naprednim učenicima" (D. Franković, 1953) da pronalaze vjernike među djecom i protiv njih vode "ideološku borbu", zahtjevi su ateističke pedagogije koja poziva na duhovni linč - veli Marinković.

S obzirom na naše političke uvjete i prilike, "bojovni ateizam škole imao je instrumentalnu funkciju - jugounitarizam. S tim u svezi, "škola je, kao i društvena praksa, bila netolerantna prema oblicima vjerovanja aktualnim u našoj duhovnoj sredini, posebno pak prema katoličanstvu u Hrvata, dok je tolerirala druge oblike vjerovanja, primjerice razne sekte, iz čega se može jasno razabrati da taj antiteizam nema neko metafizičko nego prvenstveno političko utemeljenje" - s pravom zaključuje J. Marinković. Problematiku povezanu s ateističkom školom i pedagogijom na kojoj se temeljila treba temeljito proučiti i preispitati, osobito metodike koje su bile u funkciji izgradnje "materijalističko-ateističkih pogleda na svijet".

Nastavljajući Marinkovićevu analizu, dr. Ivan Biondić je detaljno i precizno ocrtao put "pretvorbe građanske pedagogije u boljševičku agitpropovsku terorističku doktrinu koja je smjerala ne samo na ubi-

janje Boga u školi, nego i na ubijanje slobodne ljudske duše učenika, koji je trebao postati branitelj, graditelj, ljubitelj i obožavatelj novog komunističkog poretka”.

Osvjetljavajući političku ulogu boljševizma kao “totalitarističke, agresivne i voluntarističke revolucionarne političke teorije i prakse”, kojoj je glavno sredstvo, katkad i cilj, klasna borba, taj se boljševizam s jedne strane, posebno žestoko obrušio na religiju, kao na “otuđenje”, dok se s druge strane, “posve izjednačio s panslavizmom kao ideologijom panpravoslavlja koje sebe smatra III. Rimom, pa kao takvo želi oboriti “vatikanski” Rim i Katoličku crkvu.

S ideološkim postamentom (“trolemejni narod”, “jugoslavenstvo”, “bratstvo i jedinstvo”, “svi smo mi ista raja raja”) boljševizam je na ju-razini, tijekom sedamdesetak godina, manje ili više otvoreno demonstrirao pansrbizam i svetosavlje, potirući ili marginalizirajući druge utjecaje. Svoje ciljeve je provodio “institucionalno i vaninstitucionalno”, otvoreno i zakulisno, frontalno i sustavno pomoću “državnih ideoloških i državnih represivnih aparata”. Uz državne i pravoslavno-crkvene strukture vlasti i utjecaja stajala je i “progonjena Komunistička partija” od svog I. kongresa u Vukovaru (1919) do “raspuštenog” XIV. kongresa u Beogradu (1990). Kroz sve to vrijeme školstvo i pedagogija imali su posrednu ulogu političkog transfera, a religija je promatrana kao devijacija, koju svim silama i svim sredstvima treba iskorijeniti iz društva.

Nakon slobodnih i demokratskih izbora ideološka “pedagoška kula od karata” pala je pred svježinom novih nadahnuća i stremjenja. Osjeća se, međutim, još uvijek nedovoljna jasnoća u terminologiji, teleologiji, aksiologiji, metodologiji, a donekle i u praksi. No, sve više na scenu stupa CRO-demokratska pedagogija - zaključio je Biondić. U svrhu njezine potpune afirmacije poslužio bi i interdisciplinarni, multikulturalni i multikonfesionalni Fakultet odgojnih znanosti, koji bi u sklopu opće preobrazbe sveučilišta pridonio izgradnji kvalitetnije i humanije sutrašnjice utemeljene na kršćanskoj europskoj baštini.

Treba na kraju reći da ovaj simpozij nije nipošto rekao posljednju riječ o problematici koju je uzeo u razmatranje. Može, međutim, biti neka prva inventura i poticaj za daljnje istraživanje i produbljivanje naših kulturnih korijena i baštine što ju je Crkva u hrvatskom narodu stvarala kroz stoljeća, živeći u tom narodu i s tim narodom.

